

Mütâbaat ile şâhid terimi arasında fark bulunup bulunmadığı ve bunun ne tür bir fark olduğu konusunda ihtilâf edilmiştir. İ'tibar sonucu bulunan hadis lafız bakımından mütâba' ile aynı ise buna mütâbaat, mâna bakımından ona benziyorsa şâhid deneceği görüşünde olanlar bulunduğu gibi bunun tam aksi görüşü savunanlar, hatta ikisinin eş anlamlı kabul edildiğini söyleyenler de vardır. İbn Hacer el-Askalânî hadis aynı sahâbîden rivayet ediliyorsa bunun mütâbaat, farklı sahâbîden geliyorsa şâhid olduğunu belirtir.

Mütâbaat ile şâhidin birbirinin yerine kullanılmasından kaynaklanan karışıklığı gidermek için Emîr es-San'ânî mütâbaatı dörde ayırarak izah etmektedir. Buna göre başka tariklerden de geldiği görülen hadis te ferrüd eden râvinin hocasından ise "el-mütâbaatü't-tâmme", hadisin menşesine daha yakın bir râviden ise "el-mütâbaatü gayri tâmme"dir. Aynı konudaki hadis başka bir sahâbîden nakledilmişse buna şâhid denir. Şâhid de "şâhid bi'l-lafz" ve "şâhid bi'l-ma'nâ" olmak üzere ikiye ayrılır (*Tavâzihü'l-efkâr*, II, 14). Ancak geçmişte kullanım farkından doğan problemleri sonradan yapılacak düzenlemelerle ortadan kaldırmak mümkün olmadığından Emîr es-San'ânî'nin bu ayırımı da mütâbaat ve şevâhid konusundaki karışıklığı çözmemiştir. İbnü's-Salâh '*Ulûmü'l-ḥadîs*'inde (s. 82) "İ'tibar, mütâbaat ve şevâhid" başlığı altında İ'tibarı mütâbaat ve şâhidin bir çeşidi veya benzeri gibi göstererek kavram karışıklığına sebep olmuş, ardından gelen bazı hadis usulcülerinde onun bu başlığını aynen alarak karışıklığı sürdürmüşlerdir. Halbuki İ'tibar, mütâbaat ve şâhidin bir çeşidi veya benzeri değil bunları araştırıp bulma işinin adıdır (Emîr es-San'ânî, II, 11-13).

Mütâbaat terimine ilk defa İbnü's-Salâh, İbn Hibbân'dan nakiller yaparak temas etmişse de (*Ulûmü'l-ḥadîs*, s. 82-83) daha önce İbn Ebû Âsım *el-Âḥâd ve'l-meşâ-nî* adlı eserinde mütâbaat ve şevâhiden söz etmiştir. Hadis kaynaklarında pek çok örneği bulunmakla birlikte muhaddisler mütâbaata genellikle, Süfyân b. Uyeyne > Amr b. Dînâr > Atâ b. Ebû Rebâh > Abdullâh b. Abbas senediyle nakledilen ve Hz. Peygamber'in eşi Meymûne'nin hizmetçisi bir hanıma zekât olarak verilmiş, ancak öldüğü için terkedilmiş bir koyun leşine rastladıktan sonra Resûl-i Ekrem'in, "Derisini alıp tabaklasaydınız" dediğini bildiren hadisi (Müslim, "Ḥayız", 100-104) örnek gösterirler. Konuya dair rivayetler incelendiğinde hadisi Süfyân b. Uyeyne di-

şında İbn Cüreyc'in de Amr b. Dînâr'dan aynı tarikle naklettiği görülür (Ebû Dâvûd, "Libâs", 38; Nesâî, "Fer' ve'l-atîre", 4-5). Burada İbn Cüreyc'in rivayeti Süfyân b. Uyeyne rivayetinin mütâbîdir. Mütâbî rivayet, ferd hadisin râvisinin akranı olan aynı hocadan nakledilirse buna "el-mütâbaatü't-tâmme" adı verilir. Aynı hadisi Üsâme b. Zeyd el-Leysi de senedin daha sonraki kısmında yer alan Atâ b. Ebû Rebâh'tan, "Derisini yüzüp ve tabaklayıp yararlansanız" şeklinde bir metinle nakletmiştir. Bu durumda rivayet, senedin menşesine daha yakın yerdeki başka bir hocadan farklı bir râvi tarafından nakledildiği için "el-mütâbaatü'l-kâsıra" (gayri tâmme) olarak isimlendirilir. Bir hadisi ferd ve garîb olmaktan kurtaran mütâbaat ve şâhidin sahih olması şart olmayıp çok zayıf olmaması yeterlidir. Râviler değerlendirilirken muhaddislerin kullandığı "Hadisleri ihticâc için yazılır" ve, "Hadisleri İ'tibar için yazılır" gibi ifadelerle hadisi sahih olmamakla birlikte İ'tibarda kullanılabilir değerinde olan râviler kastedilir.

BİBLİYOGRAFYA :

Müslim, "Ḥayız", 100-104; Ebû Dâvûd, "Libâs", 38; Nesâî, "Fer' ve'l-atîre", 4-5; İbnü's-Salâh, '*Ulûmü'l-ḥadîs*', s. 82-85; İrâkî, *Fethu'l-muğîs*, s. 90-93; İbn Hacer el-Askalânî, *Nüzhetu'n-nazar fi tavâzihü Nuhbetü'l-fiker* (nşr. Nüreddin İtr), Dimaşk 1413/1992, s. 70-72; Şemseddin es-Sehâvî, *Fethu'l-muğîs* (nşr. Ali Hüseyin Ali), Beyrut 1412/1992, I, 240-245; Süyûtî, *Tedribü'r-râvî* (nşr. Abdülvehhâb Abdüllatif), Kahire 1385/1966, I, 241-245; Emîr es-San'ânî, *Tavâzihü'l-efkâr* (nşr. M. Muhyiddin Abdülhamîd), Medine, ts. (el-Mektebetü's-selefiyye), II, 11-15; Cemâleddin el-Kâsimî, *Ḳavâ'idü't-tahdîs*, Beyrut 1399/1979, s. 128-129; Tâhir el-Cezâirî, *Tevcihü'n-nazar*, Beyrut, ts. (Dârü'l-ma'rife), s. 211-212; *Tecrid Tercesmesi*, Mukaddime, s. 114-119; Zafer Ahmed et-Tehânevî, *Ḳavâ'idü fi 'ulûmü'l-ḥadîs* (nşr. Abdülfettâh Ebû Guddê), Beyrut 1392/1972, s. 45-46; Talat Koçyiğit, *Hadis İstihlâları*, Ankara 1980, s. 174-175; Salahattin Polat, "İ'tibar", *DİA*, XXIII, 455.

SALAHATTİN POLAT

MÜTÂBÎ

(bk. MÜTÂBAAT).

MÜTAREKE

(المتاركة)

Savaş haline son veren antlaşma

(bk. SULH).

MÜTEAHHİRİN

(bk. MÜTEKADDİMİN ve MÜTEAHHİRİN).

MÜTEÂLÎ

(المتعالى)

Allah'ın isimlerinden
(esmâ-i hüsnâ) biri.

Sözlükte "şan, şeref, kuvvet ve kudret sahibi olmak" mânasındaki alâ' veya ulûv kökünün "tefâül" kalıbından türeyen müteâlî kelimesi "izzet, şeref ve hükümranlık bakımından en yüce olan" demektir. Râgıb el-İsfahânî, aynı kökü teşkil eden alâ' ile ulûv arasında fark gözeterek birinci kullanimın mekânlar ve cisimler için "yükselmek", ikincisinin ise "mertebesi yüce olmak" anlamına geldiğini söyler ve kavram zât-ı ilâhiyyeye nisbet edildiğinde, "kimse-nin O'nun mahiyetini anlatamayacağı, ârifler de dahil olmak üzere hiç kimsenin ilim ve irfanının künhünün bilgisine ulaşamayacağı" mânasında olduğunu belirtir (*el-Müfredât*, "alâ" md.).

Alâ' veya ulûv kavramı yirmi yedi âyette Allah'a izâfe edilmiş olup bunlardan biri müteâlî, on dördü teâlâ, dokuzu alî ve üçü a'lâ şeklindedir (M. F. Abdülbâkî, *el-Mu'cem*, "alv" md.). Ra'd sûresinde yer alan müteâlî ismi (13/9) İbn Kesîr dışındaki kıraat imamlarınca müteâlî şeklinde okunmuştur (Fahreddin er-Râzî, XIX, 18). Müteâlî sözü bu âyette "kebîr" (büyük, ulu) ismiyle birlikte kullanılmıştır. Bunun sebebi, zât-ı ilâhiyyenin kebîrin muhtevâsındaki "cüsseli oluş" niteliğinden tenzih edilmesi olmalıdır (bk. KEBİR). Alâ' kavramının "teâlâ" fiiliyle Allah'a nisbet edildiği âyetlerde kelimenin içeriği çerçevesinde Cenâb-ı Hak'ın birliği vurgulanmıştır. A'lâ (en üstün, en kudretli) doksan dokuz isim listesinde yer almamakla birlikte üç âyette Allah'a izâfe edilmiştir. Ebû'l-Bekâ alînin (ve dolayısıyla müteâlînin) zâtından ötürü, a'lânın ise diğer varlıklara nazaran Allah'ın yüceliğini ifade ettiğini belirtir (*el-Külliyât*, s. 627; bk. ALÎ).

Müteâlî, İbn Mâce ve Tirmizî'nin rivayet ettikleri esmâ-i hüsnâ listelerinde yer almış ("Du'â", 10; "Da'avât", 82), başka münasebetlerle de Allah'ın ismi olarak kullanılmıştır (*Müsned*, II, 88; Tirmizî, "Ḳıyâmet", 17). İftitah tekbirinden sonra okunan Sübhâneke'nin üçüncü cümlesi, "Azamet'in yücedir" meâlinde olup zât-ı ilâhiyyeye nisbet edilen teâlâ fiiliyle kurulmuştur (*Müsned*, III, 50, 69; Müslim, "Şalât", 52; Tirmizî, "Mevâkîit", 65). Ayrıca Hz. Hasan yoluyla Resûlullah'tan rivayet edilen ve namazda okunması istenen dua da, "Sen yüce ve münezzehsin" anlamındaki "teâleyte" keli-

MÜTEÂLÎ

mesile bitmektedir (*Müsned*, I, 199; Ebû Dâvûd, “Şalât”, 119-120).

Âlimlerin müteâlî ismiyle ilgili yorumları genellikle telâf kelimesinin yer aldığı âyetlerin muhtevaşı çerçevesinde olmuştur. Bu da Allah'ın zâtı, sıfatları ve fiilleriyle yaratılmışlara benzemekten, denk ve şerikten münezze olmaları noktasında yoğunlaşır. Ebû Abdullah el-Halîmî müteâlî ismini Allah'tan teşbihi nefyeden sıfatlar grubunda mütalaa etmiş ve onu “yaratılmışlara mahsus olan eş, evlât, organ vb. niteliklerden münezze” şeklinde mânalandırmıştır; çünkü sözü edilen hususların bir kısmı fâni oluşu, bir kısmı başkasına muhtaç olmayı, bazıları da değişim ve başkalaşmayı gerektirir (*el-Minhâc fi şu'abi'l-îmân*, I, 196). Yaratılmışlara özgü niteliklerin zât-î ilâhiyyeye nisbet edilmesi, O'na iftirada bulunanların ve ulûhiyyet konusunda isabetsiz düşüncelere kapılanların yapacağı bir şeydir. Alî, azîm, kebîr, kudûs, mâcid-mecîd ve mütekebbir isimleriyle anlam yakınlığı bulunan müteâlî zâtî sıfatlar grubu içinde yer alır.

BİBLİYOGRAFYA :

Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, “alâ” md.; *Lisâ-nü'l-'Arab*, “alv” md.; M. F. Abdülbâkî, *el-Mu'cem*, “alv” md.; *Müsned*, I, 199; II, 88; III, 50, 69; Müslim, “Şalât”, 52; İbn Mâce, “Dufâ", 10; Ebû Dâvûd, “Şalât”, 119-120; Tirmizî, “Da'avât”, 82, “Kiyâmet”, 17, “Mevâkîit”, 65; Hattâbî, *Şe'nü'd-du'â'* (nşr. Ahmed Yûsuf ed-Dekkâk), Dîmaşk 1404/1984, s. 89; Ebû Abdullah el-Halîmî, *el-Minhâc fi şu'abi'l-îmân* (nşr. Hilmi M. Fûde), Beyrut 1399/1979, I, 195, 196; İbn Fûrek, *Mücerredü'l-Makâlât*, s. 47; Kâdî Abdülcebbâr, *el-Muğni*, V, 214-215; Fahreddin er-Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb*, Beyrut 1411/1990, XIX, 18; Ebû'l-Bekâ, *el-Külliyât*, s. 627.

BEKİR TOPALOĞLU

MÜTEARRİBE

(المتعربة)

Araplar'ın

iki ana kolundan birini teşkil eden ve Hz. İsmâil'in soyundan gelen Adnâniler'e sonradan Araplaşmışlar düşüncesiyle verilen isim, müstârîbe

(bk. ADNÂN; ARAP [Tarih]).

MÜTEDÂREK

(المتدارك)

Aruz sisteminde bir bahir.

Halîl b. Ahmed'in sisteminde “müttefik” veya “müttekârib” denilen beşinci dâireye ikinci bahir olarak ilâve edilmiştir. Klasik genel sıralamada on altıncı olan (*DîA*, I,

526; III, 428; IV, 484) bahrin adı “devam etmek, peşinden yetişmek, telâfi etmek” mânalarındaki **tedârük** masdarının sıfat şeklidir. Halîl b. Ahmed'in tesbit ettiği bahirler arasına öğrencisi Ahfeş el-Evsat tarafından eklenmesi ve bu suretle onun sistemindeki eksikliğin telâfi edilmesi dolayısıyla **mütedârek** (eklenmiş, telâfi edilmiş) adı verilmiş ve daha çok bu adla anılmıştır. Ayrıca bahre çeşitli özellikleri sebebiyle başka isimler de verilmiştir: Aslı tef'ilesi “feülün” (فَعُولُنْ) olan müttekârib bahrinin hafif sebeplerinin (نَنْ) mecmû vetidlerinden (فَعُو) önce getirilmesiyle aslı tef'ilesi olan (lün feû → fâilün: فَعُولُنْ → فَاعِلُنْ) ortaya çıktığından “müttekârib bahrinin çıkan, onun devamı olan ve ona eklenen bahir” anlamında “bahrü'l-müteddârik” olarak isimlendirildiği gibi aslı tef'ilerinin bir hafif sebeple (نَنْ) bir mecmû vetiddenden (فَعُو) meydana gelmesi dolayısıyla “müttekârib bahrinin öz kardeşi” anlamında “bahrü's-şakîk” de denilmiştir. Halîl b. Ahmed'den sonra ortaya konulduğu için “bahrü'l-muhtera", bahrü'l-muhtes", tef'ilerinin hepsinin düzenli bir şekilde beş harfli olmasından ötürü “bahrü'l-müttesik” adları da verilmiştir. Ayrıca bahrin bütün tef'ilerine habn zihaf kaidesi uygulanarak sâkin olan ikinci harfin (î) düşürülmesiyle aslı tef'ile “fâilün”ün “feilün”e فَاعِلُنْ → فَعِلُنْ dönüşmesi ve bahirde bu tef'ilenin ardarda tekrar edilmesi şîre hız kazandırdığından atın eşkin ve tırs halinde koşarken çıkardığı sese benzediği için “bahrü'l-hâbeb, bahrü'l-müteddâni” şeklinde adlandırılmıştır. Yine kat' zihaf kaidesi gereği bütün tef'ileri “fa'lün”den (فَعْلُنْ) meydana gelmesi ve bunların ardarda tekrarının çıkardığı ses, çan vuruşunu andırdığı için “darbün-nâkûs, dakku'n-nâkûs”, oluktan veya çatıdan düşen yağmur damlalarının sesine benzediği için “katrü'l-mîzâb”, atın koşarken nallarıyla toprağı eşerek gidişini çağrıştırdığı için “rekzu'l-hayl” adları verilmiştir (Mahmûd Mustafa, s. 132).

Müteddârek bahri yukarıda sayılan benzerlikler ötesinde bir ordunun ilerleyişi, silâh seslerinin yankılanması vb. durumların ifadesine en uygun bir ritme sahip oluşu dolayısıyla çok kullanılmıştır (Mahmûd Fâhûrî, s. 125). Müteddârek bahrini Ahfeş el-Evsat'ın icat etmiş olduğu kanaati yaygın olmakla birlikte onun son zamanlarda neşredilen *Kitâbü'l-'Arûz*'unda bu bahrin yer almaması ve hiçbir öğrencisi tarafından bu konuda bir beyan veya işarete yer verilmemesi söz konusu görüşü zayıf-

latmaktadır (*Kitâbü'l-'Arûz*, neşredenin giriş, s. 97-100). Bahrin icadını Hz. Ali'ye ve Ebû'l-Atâhiye'ye isnat edenler de vardır (M. Saîd İsbir – M. Ebû Ali, s. 105).

Tef'ileleri humâsiyye (beş harfli: فَاعِلُنْ) olan bahrin tam ve sahih şekli bir mısradadır dört, bir beyitte sekiz defa “fâilün” (– –) tef'ilesinin tekrarından meydana gelir. Ancak meczû (bir cüzü düşmüş) ve haşiv tef'ileleri mahbûn (sâkin olan ikinci harfleri düşmüş) şekilleriyle (فَعِلُنْ) daha çok kullanılır (Mahmûd Fâhûrî, s. 126). Tam ve sahih beyitte bir aruzu ile bir darbı, meczû beyitte yine bir aruzu ve üç darbı vardır. Birinci aruz ile darbı tam ve sahih (فَاعِلُنْ) olduğu gibi habn ile (فَاعِلُنْ → فَعِلُنْ: feilün: – –) ve kat' ile de (فَاعِلُنْ → فَاعِلُنْ → فَاعِلُنْ → فَعْلُنْ: fa'lün: – –) olabilir. Ayrıca bu durum haşiv tef'ilelerinde de görülür, hatta kulağa daha hoş geldiği için bu şekiller tercih edilir. Meczû beytin darb tef'ilesinde üç değişik şekil geçerlidir. a) Sahih şekil: فَاعِلُنْ fâilün; b) Habn ve terfil kaidelerinin uygulandığı şekil: (فَاعِلُنْ → فَعِلَاتُنْ: feilâtün: – – –); c) Tezyîl şekli: (فَاعِلُنْ → فَاعِلَانْ: fâilân: – –). Buna göre müteddârek bahrinin aruz ve darb tef'ilerine illet ve zihaf kaidelerinin uygulanmasıyla elde edilen bu şekiller aşağıdaki gibi gösterilebilir (köşeli parantez içindeki tef'ileler tâli tef'ilerdir).

A) Tam Beyit: 1. Aruz ve darb tef'ileleri sahih: – – / – – / – – / – – (fâilün) // – – / – – / – – / – – (fâilün). 2. Aruzu ve darbı mahbûn-müreffel: – – / – – / – – / [– –] (feilün) // – – / – – / – – / [– –] (feilün). 3. Aruzu ve darbı maktû: – – / – – / – – / [– –] (fa'lün) // – – / – – / – – / [– –] (fa'lün).

B) Meczû Beyit: 1. Aruzu ve darbı sahih: – – / – – / – – // – – / – – / – –. 2. Aruzu ve darbı mahbûn: – – / – – / [– –] (feilün) // – – / – – / [– –] (feilün). 3. Aruzu ve darbı maktû: – – / – – / [– –] (fa'lün) // – – / – – / [– –] (fa'lün). 4. Aruzu sahih, darbı mahbûn-müreffel: – – / – – / – – // – – / – – / – – (feilâtün). 5. Aruzu mahbûn veya maktû, darbı mahbûn-müreffel: – – / – – / [– –] (feilün), [– –] (fa'lün) // – – / – – / [– –] (feilâtün). 6. Aruzu sahih darbı müzeyyel: – – / – – / – – // – – / – – / [– –] (fâilân). 7. Aruzu mahbûn veya maktû, darbı müzeyyel: – – / – – / [– –] (feilün), [– –] (fa'lün) // – – / – – / [– –] (fâilân).

Köşeli parantez içindeki şekiller haşiv tef'ilelerinde de gelebilir.

Müteddârek bahrinin, zaman içinde nazım tekniğinde yapılan yenilikler sonucun-